

FUNDA KARA VE ZEBÂN-I TÜRKÎ (KÉLÜR-NÂME) İNCELEME-METİN-DİZİN ADLI ESERİ

Bahri KUŞ*

1. Doç. Dr. Funda KARA'nın Öz Geçmişi

1973 yılında Erzurum'da doğdu. İlk ve ortaöğrenimini Erzurum'da tamamladı. 1989 yılında Uludağ Üniversitesi Necati Bey Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde okuma hakkı kazandı. Buradan Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümüne yatay geçiş yaptı. Bu bölümden 1993 yılında mezun oldu ve aynı yıl bu bölümdeki yüksek lisans programına kayıt yaptırdı. 1994'te Erzincan Yunus Emre İlköğretim Okulunda bir yıl Türkçe öğretmeni olarak çalıştı. Ertesi yıl Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde araştırma görevlisi olarak çalışmaya başladı. 1996 yılında *Sait Faik'in Kısa Hikâyelerinde Söz Dizimi* adlı teziyle yüksek lisansını, 2001 yılında da *Namık Kemâl'in Mektuplarında Söz Dizimi* adlı teziyle doktorasını tamamladı. Aynı yıl mensubu olduğu bölüme Türk Dili alanında yardımcı doçent olarak atandı. 2012 yılında doçentlik unvanını aldı. Hâlen aynı bölümde görevine devam etmektedir.

Doç. Dr. Funda Kara

* Arş. Gör.; Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, bahri_kus@hotmail.com.

2. Doç. Dr. Funda KARA'nın Eserleri

Kitaplar

Muhammed Ya'kûb-ı Çingî Zebân-ı Türkî (Kélür-nâme) İnceleme - Metin - Dizin, Fenomen Yayıncılık, Erzurum, 2011.

Makale ve Bildiriler

“Sözlük Bilimi Açısından Türkçe Sözlük”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 10, Erzurum, 1998, 23-34.

“Cümle Çözümlemelerinde Üç Yöntem (Ağaçlandırma-Oklama-Parantezleme)”, *Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi, Dil Edinimi ve Dil Öğretimi Özel Sayısı*, S. 5, 2001, 243-250.

“Gençliğe Hitabe'deki İsim ve Sıfat Tamlamaları”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (Prof. Dr. Efrasiyap GEMALMAZ Özel Sayısı)*, S. 17, Erzurum, 2001, 69-73.

“Cümle Çözümlemelerinde Deyimler”, *Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 3, S. 31, Erzurum, 2003, 31-35.

“Türkçede Kullanılan Yanlış İfadelerden Bazıları”, *Karaman Dil-Kültür ve Sanat Dergisi*, Ankara, 2005, 281-286.

“Erzurum Ağzında Kullanılan Bazı Arkaik İfadeler”, *TÜBİTAK Palandöken Dağları (Erzurum)-Sarıkamış (Kars) Çevrelerinde Ekoloji Temelli Doğa Eğitimi Programı-II*, Erzurum, 19-30 Haziran 2006.

“Onuncu Yıl Nutku'nun Bürün Yapısı”, *III. Türkoloji Günleri “Atatürk, Dil ve Edebiyat”*, Erzurum, 6-7 Kasım 2006.

Kâzım Köktekin ile, “Erzurum İş Yeri Adlarında Dil Kirliliği”, *Türk Dili*, Aralık 2006, S. 660, 519-523.

“Kısa Mesaj ve Sanal Sohbet (Chat) Dili”, *Türk Dili*, 2008, S. 682, 330-341.

“İki Masalda Van Ağzının Genel Ses Özellikleri”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 2006-2*, TDK Yay., Ankara, 2009, 109-123.

“Edat ve Zarf Üzerine Bazı Düşünceler”, *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Academic Journal Prof. Dr. Hamza Zülfişar Armağanı*, Volume 4/3 Spring 2009, 1281-1300.

“Metin Olarak Onuncu Yıl Nutku”, *Türkoloji Kültürü*, C. II, Nu. 4 Yaz 2009, 55-82.

“Yapım Eki İşlevinde Olmayan Eklerden Bazıları”, *Uluslararası Türklük Bilgisi Sempozyumu (25-27 Nisan 2007) Bildiriler-2 (K-Z)*, Mega Ofset Matbaası, Erzurum, 2009, 565-576.

“ ‘Bil-’ Tasvir Fiilinin İşlevleri”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Academic Journal Prof. Dr. Güler Gülsevin Armağanı*, Volume 6/1 Winter 2011, 1381-1397.

“Predicates in poem “Hail to Heyder Baba (II)”, *Journal of Qafqaz University An International Journal Number 31, 2011*, Azerbaycan, 107-116.

“Mostarlı Derviş Paşa’nın Muradname’sindeki Gazellerin Dil Özellikleri”, *Osmanlı’dan Günümüze Bosna Hersek Tarih ve Kültür Uluslararası Sempozyumu Bildirileri (9-11 Haziran 2010)*, d.o.o. “B-Eli-M dizajn & štampa” Lukavac, Tuzla / Bosna-Hersek, 2011, 709-720.

“Yabancı Ülkelerde Türk Kökenli Öğrencilere Türkiye Türkçesinin Öğretilmesinde Karşılaşılan Güçlükler ve Çözüm Önerileri”, *Uluslararası Ana Dillerin ve Edebiyatların Gelişimi*, 16-22 Ekim 2012, Kazan / Tataristan.

3. Zebân-ı Türkî (Kélür-nâme)

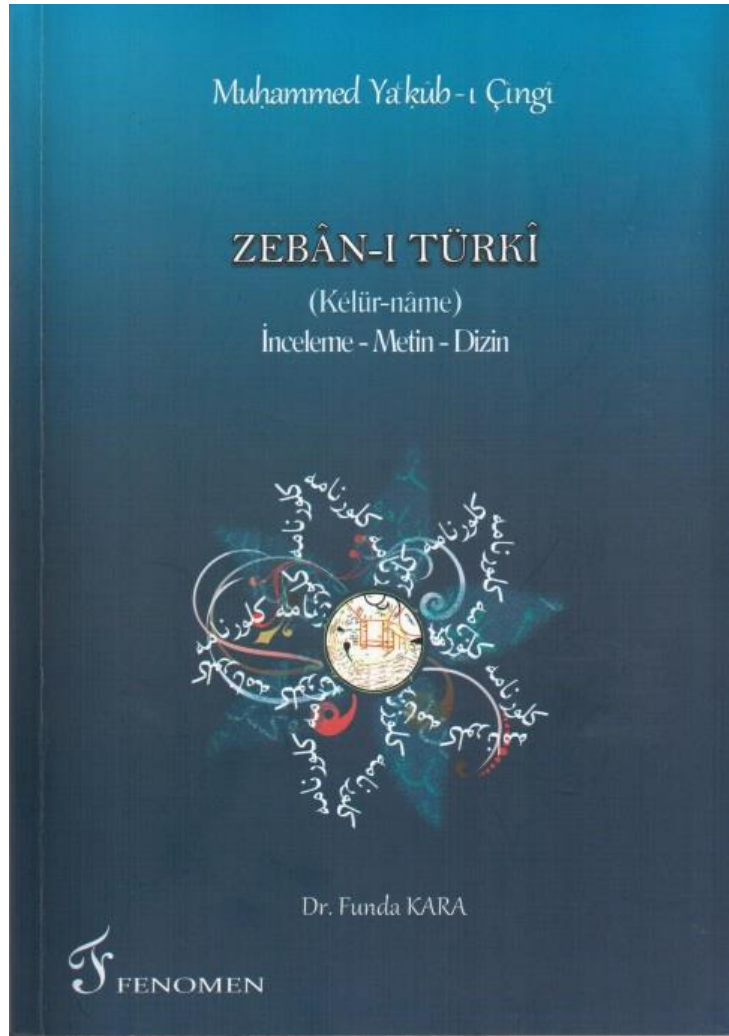
Sözlükler, dillerin söz varlığını barındırmaları ve ait oldukları toplumların kültür taşıyıcıları olmaları bakımından, çok kıymetli birer hazine değerindedir. MÖ III. binin sonlarından itibaren örneklerini gördüğümüz sözlükler, tarih boyunca değişik tertip ve usullerle oluşturulmuştur.

1074 yılında tamamladığı eseri Divânü Lügati’t-Türk ile Türk sözlükçülük geleneğinin kurucusu olan Kaşgârlı Mahmud, eserinde Arap ekolünden yararlanarak Türkçeye uygun yeni bir tertip tarzı ortaya koymuştur. Türkçe ilk sözlük ve dil bilgisi kitabı olan bu eser, Türk boyları arasında bizzat dolaşarak derlediği malzemeyi örneklerle açıklayan Mahmud el-Kaşgârî’nin engin bilgisi ve dünya görüşünün bir sonucu olarak asırlardır varlığını sürdürmektedir.

XI. yüzyılda Karahanlı dil geleneği içerisinde yazılan bu eserden sonra farklı sahalarda gerek Türkçenin öğrenilmesi gerekse diğer dillerle mukayesesi için -özellikle Arapça ve Farsça- yazılmış pek çok sözlük mevcuttur. XIII. yüzyıldan itibaren Arapça ve Farsçadan Türkçeye yapılan çevirilerin artış göstermesi bu diller ile Türkçenin söz varlıklarının bir arada görülmesini sağlayacak olan Türkçe-Arapça ve Türkçe-Farsça gibi iki dilli sözlüklerin yazılmasını âdeta zorunlu kılmıştır.

XIII. yüzyıldan başlayıp XVII. yüzyıla kadar güçlü bir kültür dili olarak hâkimiyetini devam ettiren Çağatay Türkçesi dairesinde geliştirilen sözlükçülük geleneği, Harezmi ve Kıpçak sahalarından farklı bir görünüm arz etmektedir. Büyük Türk şairi Ali Şir Nevâyî'nin şiirlerine dair tematik sözlüklerin ortaya konduğu bu başlangıç döneminde kaleme alınan eserlerden ilki Abuşka Lügati'dir.¹ Bu eserden sonra telif edilen diğer sözlüklerin önemli bir bölümünü de iki dilli sözlükler oluşturmaktadır.

XVII. yüzyılda yazıldığı tahmin edilen Zebân-ı Türkî (Kélür-nâme) de bu eserlerden biridir. Muhammed Yakûb-ı Çingî tarafından yazılan Çağatayca-Farsça sözlüğün incelemesi ve tenkitli metni Dr. Funda Kara'nın titizlikle hazırlanan çalışması ile konuya ilgi duyan araştırmacılar ve bilim dünyasının istifadesine sunulmuştur.

Zebân-ı Türkî (Kélür-nâme) adlı eserin ön kapağı

¹ Çağatay Türkçesine ait en eski sözlük Abuşka Lügati olarak değerlendirilse de Borovkov, Bedâiü'l-lugat'ın daha eski olduğunu bildirmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Zuhâl Kargı Ölmez, "Çağatayca Sözlükler", *Kebikeç*, 1998, S. 6, s. 137-144.

Bu çalışma ortaya çıkana kadar söz konusu eserin iki nüshası bilinmekteydi. Bunlardan ilki Taşkent'te², ikincisi ise İngiltere'de³ bulunmaktadır. Dr. Kara'nın araştırmaları neticesinde Hindistan'da⁴ bulunan üçüncü nüsha da diğerlerine eklenerek dönemin dil malzemesini ortaya çıkaracak daha kapsamlı bir metne ulaşılmıştır. Tenkitli metin oluşturulurken bu nüsha da dikkate alınmış ve farklar nüsha numaraları gösterilerek verilmiştir.

Kitap, giriş ve üç müstakil bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde Çağatay döneminde yazılan sözlükler, Muhammed Yakûb-ı Çingî ve Kélür-nâme tanıtıldıktan sonra Zebân-ı Türkî ile ilgili çalışmalar değerlendirilmiş konuyla ilgili olarak tespit edilen iki çalışmadan seçilen örnek metinler kitabın sonuna eklenmiştir. “*Hindistan topraklarında hüküm süren Babür İmparatorluğu'nun dil mülkünde inşa ettiği tâc mahallerden biri*” olan Kélür-nâme'yle ilgili çalışmaların azlığı ve bu çalışmalarda esas kabul edilen nüshaların eksikliği, bu eser üzerine yeni ve kapsamlı bir çalışmanın ne denli gerekli olduğunu göstermektedir.

Birinci bölümde eserin imla, ses bilgisi, şekil bilgisi ve söz dizimi özellikleri, örnekler üzerinden ayrıntılı bir incelemeye tabi tutulmuştur.

İkinci bölüm metne ayrılmıştır. Burada, tenkitli metni kurarken izlenen yöntemin ifade edilmesinden sonra tespit edilen üç nüshaya dayanarak kurulan metne yer verilmiş; bazı dikkat çekici farklardan hareketle, nüshaların hiçbirinin müellif nüshası olmadığı kanaatine varılmıştır. Ancak gerek hacmi gerekse diğerlerine göre daha önceki dönemlere tarihleniyor olması itibarıyla büyük ölçüde Taşkent nüshasından faydalandığı belirtilmiştir. Tenkitli metin oluşturulurken nüshaların eskiliği, eksiksiz oluşu gibi unsurlar çoğunlukla tercih sebebi olsa da ait oldukları dilin özelliklerini art süremli olarak takip etmeye de imkân verecek olan bu yeni metindeki amaç, dil çalışmalarına yapacağı katkıdır. Bu açıdan Dr. Kara, çalışmasının müellif nüshasını yeniden kurmaktan ziyade dönemin dil malzemesini ortaya çıkaracak ideal bir metin sunmayı amaçladığını ifade etmektedir.

Üçüncü bölüm ise Çağatayca ve Farsça olarak düzenlenmiş iki dizinden oluşmaktadır. Çağatayca dizin oldukça ayrıntılı bir şekilde abece sırasına göre dizilmiştir. Kelimelerin geçtiği yerler belirtilmiştir. Fiillerin çekimlerinin de madde başı olan fiilin hemen altında yer alması, söz konusu fiil ve eserde geçen tüm çekimlerinin bir arada görülmesine imkân vermiştir. Çağatayca kelimelerin anlamlarının verildiği Türkçe dizinde Divânü Lügati't-Türk'ten

² Özbekistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Bilimler Akademisi Şarkşinaslık Enstitüsü El Yazmaları arşivinde 5052 numara ile kayıtlı olan *Taşkent Nüshası* diye bilinen nüshadır.

³ İngiltere Millî Kütüphanesi (British Museum) Türkçe el Yazmaları bölümünde Or. 1912 arşiv numarası ile kayıtlı olan nüshadır.

⁴ Hindistan'ın Uttar Pradesh Eyaleti, Lucknow şehrinde, Nedvetü'l-Ulemâ, Şibli Library'de 24 arşiv numarası ile kayıtlıdır.

başlamak üzere Türkçenin çeşitli devirlerinde meydana getirilmiş tarihî sözlüklerden yararlanıldığı anlaşılmaktadır. Öyle ki bu dizin, tarihî tanıklarıyla beraber yeni bir sözlük görünümüne kavuşmuş ve böylelikle hem eserden istifade etme kolaylaştırılmış hem de eserin işlevselliği artırılmıştır. Farsça dizinde ise sadece kelimelerin nüshalardaki yerlerine işaret edilmiştir.

Kitabın sonundaki *Ekler* bölümünde de Zebân-ı Türkî üzerine yapılan çalışmalardan örneklere; eserin Taşkent, İngiltere ve Hindistan'da bulunan nüshalarının tıpkıbasımlarına yer verilmiştir. Tüm nüshaların burada verilmiş olması, eserin kolay takip edilmesi için son derece faydalı olmuştur.

Türk Dili sahasında bugüne kadar yapılmış ve bundan sonra yapılacak çalışmaların ortaya çıkmasında tarihî metinlerin öneminin ne denli büyük olduğuna şüphe yoktur. Bu metinler arasında diğer metinlerin anlaşılmasına ve açıklanmasına imkân tanıyan sözlüklerin ise ayrı bir önemi vardır. Bu açıdan Zebân-ı Türkî, köklü bir geçmişi olan Türk sözlükçülüğünün mühim bir numunesi niteliğindedir. İki tematik biri alfabetik üç nüsha üzerinde yapılan ayrıntılı gramer incelemeleri, ideal metni ortaya çıkarma amacına matuf tenkitli metni, geniş bakış açısıyla oldukça titiz hazırlanan dizinleri ve geniş kaynakçasıyla özverili bir çalışma sonucunda ortaya konan bu eser, Türkçeye hizmet etme noktasında başarılı bir örnektir.

Kaynaklar

ÖLMEZ, Z. K. (1998). Çağatayca Sözlükler. *Kebikeç*, 6, 137-144.

KARA, F. (2011). *Zebân-ı Türkî (Kélür-nâme) İnceleme - Metin - Dizin*. Erzurum: Fenomen Yayıncılık.